

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/63>

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF THE RIGHT TO PRIVATE OWNERSHIP OF FORESTS IN UKRAINE

Барабаш А.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Присяжний В.В., студент III курсу юридичного факультету
Національний університет «Чернігівська політехніка»

У статті досліджується поняття права приватної власності на ліси в Україні та його характерні ознаки. Аналізуючи легітимне визначення лісу, автори відзначають, що ліс є природним комплексом, тобто, системою окремих, але взаємопов'язаних природних об'єктів. В статті наголошується на взаємодії цього природного комплексу з ґрунтом, землею, тваринним світом, повітрям і кліматом. Взаємодія лісу з ґрунтом, землею, тваринним світом проявляється в законодавчих актах. Автори звертають увагу, що взаємозв'язок лісу з атмосферним повітрям не проявляється ні в нормах Лісового кодексу України, ні в нормах ЗУ «Про охорону атмосферного повітря».

Зміст права приватної власності на ліс складається з трьох складових: право володіння, право користування і право розпорядження. Право володіння лісом проявляється виключно в господарському пануванні над ним. Право користування приватним лісом може проявлятися у двох формах: право споруджувати в установленому порядку виробничі та інші будівлі й споруди, необхідні для ведення лісового господарства, та право використання лісових ресурсів. Автори статті відзначають, що постійні лісокористувачі мають ширше коло прав у сфері користування, а ніж його приватні власники. Громадяни і юридичні особи, які є приватними власниками лісів, мають право продавати, міняти, дарувати земельну лісову ділянку або добровільно відмовитись від права власності на земельну лісову ділянку на користь держави або територіальної громади.

Незважаючи на законодавче визнання права приватної власності на ліси в Україні, таке право істотно обмежене. Право приватної власності на ліси обмежене за суб'єктним складом, за об'єктним складом та за видами використання. Своєрідним обмеженням права приватної власності на ліси є повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері викупу земельних лісових ділянок для суспільних потреб. Щодо земельної лісової ділянки може бути встановлений лісовий сервітут, який також є обмеженням прав приватного власника у сфері користування лісом.

Ключові слова: ліс, природний комплекс, право приватної власності, правомочність, право володіння, право користування, право розпорядження, обмеження права власності.

The article explores the concept of private ownership of forests in Ukraine and its characteristic features. Analyzing the legitimate definition of a forest, the authors note that a forest is a natural complex, that is, a system of individual but interconnected natural objects. The article emphasizes the interaction of this natural complex with the soil, land, animal world, air, and climate. The interaction of the forest with the soil, land, and wildlife is manifested in regulations. The authors note that the relationship between the forest and the atmospheric air is not reflected in either the norms of the Ukrainian Forest Code or the norms of the Law «On the Protection of Atmospheric Air».

The content of the right to private ownership of a forest consists of three components: the right of ownership, the right of use, and the right of disposal. The right of ownership of a forest is manifested exclusively in the economic control over it. The right of use private forest can be manifested in two forms: the right to construct production and other buildings and structures necessary for forestry, and the right to use forest resources. The authors of the article note that permanent forest users have a wider range of rights in the field of use than private owners. Citizens and legal entities who are private forest owners have the right to sell, exchange, donate a forest land plot, or voluntarily relinquish ownership of a forest land plot to the state or territorial community.

Despite the legislative recognition of the right to private ownership of forests in Ukraine, such right is significantly limited. The right to private ownership of forests is limited by the subject composition, the object composition, and the types of use. An important limitation of the right to private ownership of forests is the authority of the executive and local self-government bodies in the field of purchasing land forest plots for public needs. As for a land forest plot, a forest easement may be established, which is also a limitation of the private owner's rights in the use of the forest.

Key words: forest, natural complex, private property right, legitimacy, right of ownership, right of use, right of disposal, restriction of property rights.

Актуальність дослідження. Згідно з ч. 1 ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. Серед них ліс є одним з найважливіших природних комплексів у світі. Він виконує численну кількість функцій - регулює рівень кисню в повітрі, комплексно впливає на клімат, запобігає ерозії ґрунтів. В Україні вже майже 30 років встановлено можливість перебування лісів

у приватній власності фізичних або юридичних осіб. Водночас ліси вважаються національним багатством українського народу та охороняються державою відповідно до законодавства.

Право приватної власності на ліси в Україні має свої особливі риси, які не досить чітко закріплені в національних нормативно-правових актах. Особи можуть використовувати ці прогалини задля власного збагачення, що в окремих випадках призводить до виснаження цього природного комплексу чи до його знищення. Незаконні вирубки лісів обумовлюють зникнення цілих екосистем,

оскільки будь-який природний ресурс, хоча і є самостійним об'єктом права власності, проте нерозривно пов'язаний з навколишнім природним середовищем та комплексно впливає на його стан. Звідси виникає необхідність виокремлення характерних для права приватної власності на ліси ознак задля чіткої регламентації відповідних суспільних відносин.

Стан опрацювання проблеми. В умовах реформування законодавства у сфері лісового господарства в науковій літературі приділяється мало уваги характеристиці права приватної власності на ліси в Україні. Дослідженням різноманітних аспектів права приватної власності, в тому числі щодо природних об'єктів та комплексів, займалися В.С. Олійник, С.А. Кізлов, К.А. Рябець, Н.Г. Юрчишин, В.П. Непійвода, П.Ф. Кулинич, В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова, У.М. Пляцко та інші вчені-правники.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є правовий аналіз поняття та характерних ознак права приватної власності на ліси в Україні за допомогою чинного законодавства й теоретичних досліджень вітчизняних вчених.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ст. 1 Лісового кодексу України (далі – ЛК) ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [2]. Таке визначення підтверджує думку про ліс як цілісну систему, обумовлену особливостями його правового регулювання.

З легітимного визначення лісу слідує, що ліс є *природним комплексом* (від латинського complexus – зв'язок), тобто, системою окремих, але взаємопов'язаних природних об'єктів. Ліс складається з таких природних об'єктів, як дерева, чагарники, трав'яна рослинність, тваринний світ, ґрунт.

Особливістю лісу, що дозволяє відмежувати його від дерев, які ростуть окремо на відкритому просторі, є те, що ліс складається з великої кількості дерев, чагарників і трав'яної рослинності. У лісі гілки та крони окремих дерев дотикаються, перекриваються та впливають на ріст чагарників, трав'яної рослинності і склад органічних речовин в ґрунті.

Згідно визначення ст. 1 Лісового кодексу України, природний комплекс «ліс» складається з дерев, чагарників, трав'яної рослинності, тваринного світу, ґрунту та *інших природних компонентів*. До інших природних компонентів лісу слід віднести атмосферне повітря.

Не є складовою лісу, але тісно пов'язаний з лісом такий природний об'єкт як клімат. Клімат – це багаторічний режим погоди, характерний для певної місцевості. На сьогодні, зміна клімату на планеті є колосальною проблемою світового масштабу. Саме ліси здатні запобігати або сповільнювати процес підвищення середньорічної температури на Землі.

Про ліс як унікальний природний комплекс, уособлення зв'язків між різноманітними природними компонентами неодноразово зазначали вчені у галузі лісознавства. Так, на думку Олійника В.С. деревна рослинність лісу істотно впливає на навколишнє середовище: ґрунтові умови, світловий і тепловий режим, вологість повітря, циркуляцію повітряних мас. Важко переоцінити клімато-регуляторне, ґрунтозахисне та водоохоронне значення лісів [3, с. 19].

Нас, як правників, цікавлять правові аспекти взаємодії лісу з природними об'єктами, які до нього входять. Взаємодія лісу з ґрунтом, землею проявляється в законодавстві. Згідно з положеннями Земельного кодексу та Лісового кодексу існує така правова категорія як землі лісогосподарського призначення. Правовий режим земель лісогосподарського призначення встановлений главою 11 Земель-

ного кодексу України, ст. 5 Лісового кодексу України. Правовий режим земельних лісових ділянок визначається главою 11 Лісового кодексу України.

Ліс є середовищем існування диких тварин. Аналізуючи співвідношення лісу і тваринного світу, необхідно звернутися до норм Закону України «Про тваринний світ». Згідно з ст. 37 зазначеного Закону до переліку заходів охорони тваринного світу відносяться охорона середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин; формування екологічної мережі, створення державних заповідників, заказників і визначення інших природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні [4]. Таким чином, проведення рубок головного користування, заготівля другорядних лісових матеріалів може здійснюватись за умови відсутності потенційної шкоди тваринному світу.

Взаємозв'язок лісу з атмосферним повітрям не проявляється ні в нормах Лісового кодексу України, ні в нормах ЗУ «Про охорону атмосферного повітря». Розділ III ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» перераховує низку заходів щодо охорони атмосферного повітря, серед яких відсутня вказівка на лісорозведення чи відновлення лісів [5]. І це при тому, що ліс відіграє колосально важливе значення для перероблення вуглекислого газу на кисень.

Характеризуючи право приватної власності на ліси, насамперед, необхідно зазначити, що поняття права власності на природні ресурси вживається у двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному. Перше визначення передбачає, що це сукупність правових норм, які регулюють відносини власності на природні ресурси. В суб'єктивному розумінні це сукупність повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження природними ресурсами [6, с. 108]. Перше визначення виходить з точки зору законодавця, а друге формулюється як право особи. Право власності на природні ресурси досить чітко регулюється національним законодавством, що обумовлюється важливістю об'єктів та їх необхідністю для розвитку суспільства та держави. Група правових норм у сфері регулювання права власності на ліси створює інститут права власності на ліси.

В.П. Непійвода зазначає, що «Інститут права власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпорядження лісами» [7, с. 136].

Н.Г. Юрчишин, досліджуючи право приватної власності на ліси в Україні, стверджує, що даний інститут є складним і комплексним за своєю суттю; на структуру, сутність і характер інституту впливають норми лісового, земельного, екологічного, природоресурсного, цивільного законодавства, а також норми інших галузей права [8, с. 532]. Ми згодні з характеристикою Н.Г. Юрчишина, однак, вважаємо за необхідне пояснити найбільш суттєві відмінності класичного цивільно-правового інституту права приватної власності і міжгалузевого інституту права приватної власності на ліси.

Відповідно до ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Дане визначення характеризує право власності як абсолютне право особи. Власник на свій розсуд здійснює право власності щодо належного йому майна, а всі інші особи (фізичні особи, юридичні особи, держава) зобов'язані не перешкоджати власнику здійснювати його повноваження [9]. Однак, право власності в Україні обмежується, насамперед, нормами Конституції України. Згідно з ч. 7 ст. 41 Конституції України використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Вчені

неодноразово стверджували, що право власності потребує від держави не лише правового регулювання, але й обмежень в інтересах держави, суспільства. Так, Кізлов С.А. відзначає, що обмеження можуть встановлюватись як у загальних інтересах (держави, суспільства), так і в інтересах окремих, приватних. Основною метою обмеження права власності є здійснення балансу між інтересами суб'єктів – учасників правовідносин, які мають як приватний, так і публічний характер [10, с. 98].

В класичному цивілістичному розумінні суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Згідно з ч. 2 ст. 10 Лісового кодексу України суб'єктами права приватної власності на ліси є громадяни та юридичні особи України. Отже, перше обмеження за суб'єктивним складом інституту права приватної власності на ліси – це *обмеження громадянством України*. Іноземні фізичні та юридичні особи не можуть набувати ліси на території України. В підтвердження нашої точки зору маємо ч. 2 ст. 13 ЛК: ліси, отримані у спадщину іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року.

Характеристику лісу як об'єкта права власності слід почати з підстав його набуття. У ст. 12 ЛК виділено наступні підстави набуття у приватну власність лісів та лісових ділянок:

- набуття безоплатно або за плату замкнених лісових ділянок загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств;
- успадкування лісів згідно із законом;
- набуття у власність для лісорозведення земельних ділянок;
- самозаліснення набутих у власність у встановленому законом порядку земельних ділянок.

Коментування першої підстави набуття лісових ділянок у приватну власність викликає складнощі. На наш погляд, стверджуючи про угіддя «селянських, фермерських та інших господарств», законодавець має на увазі лише аграрних суб'єктів господарювання (виробників сільськогосподарської продукції). Звідси робимо висновок, що фізичні та юридичні особи, які не є виробниками сільськогосподарської продукції, не мають права набувати у власність земельні лісові ділянки.

Законодавчого визначення замкнених ділянок не існує, тому звернемося до юридичної науки. Кулинич П.Ф. вважає земельну ділянку замкнутою, якщо лісові насадження на цій земельній ділянці відокремлені з усіх сторін від лісових насаджень, що ростуть на суміжних земельних ділянках, природними чи штучно створеними просіками, елементами рельєфу (схилами, водоймами та ін.) тощо [11, с. 19].

Зміст права приватної власності складається з трьох складових: право володіння, право користування і право розпорядження. За цивільно-правовою доктриною, право володіння – це право фактичного, фізичного та господарського панування особи над річчю, яке полягає у можливості особи безпосередньо тримати належну річ у себе [12, с. 424]. Володіння лісом, як і володіння будь-яким іншим природним комплексом чи об'єктом, можна охарактеризувати, як «безпосередньо тримати належну річ у себе». На наш погляд, право володіння лісом проявляється виключно в господарському пануванні над ним. Пояснити володіння лісом фізичною чи юридичною особою можна, застосувавши теорію володіння Колера, Ленеля, Салейля, які вбачають у володінні такий стан речі, при якому вона служить потребам свого власника [13, с. 12].

Право користування – це право на здобуття з речі її корисних властивостей, привласнення плодів та прибутків, що приноситься річчю. Відповідно до ст. 14 ЛК громадяни та юридичні особи, які є приватними власниками

лісів, мають лише два види права користування: право споруджувати в установленому порядку виробничі та інші будівлі й споруди, необхідні для ведення лісового господарства, та право використання лісових ресурсів. З Лісового кодексу України слідує, що використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання (ст. 65 ЛКУ).

Характерно, що постійні лісокористувачі мають ширше коло прав, а ніж – власники. Згідно зі ст. 19 ЛК постійні лісокористувачі мають наступні права, яких не мають власники: право самостійно господарювати в лісах; виключне право на заготівлю деревини; право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації; право здійснювати відповідно до законодавства будівництво доріг, спорудження жилих будинків, виробничих та інших будівель і споруд, необхідних для ведення лісового господарства; право встановлювати ліміти на використання лісових ресурсів під час здійснення побічних лісових користувань у лісах на землях усіх категорій, якщо сумарна площа лісових ділянок таких лісокористувачів до 100 гектарів, крім територій природно-заповідного фонду та земель іншого природоохоронного призначення.

Звідси виникає цілком закономірне питання: яка причина того, що законодавець наділяє широким спектром прав не власників лісів, а постійних користувачів? На наш погляд, відповідь полягає в тому, що передача лісів у приватну власність є винятком із загального правила, згідно з яким ліси, як національна цінність, унікальний природний комплекс, повинні перебувати у власності держави або територіальної громади. Саме постійні користувачі – спеціалізовані державні лісгосподарські підприємства, інші державні підприємства, установи та організації, у яких створено спеціалізовані лісгосподарські підрозділи – є основними суб'єктами, які користуються лісом.

Право розпорядження – право власника визначити юридичну долю майна – встановити різні конкретні правовідносини з третіми особами з приводу майна, що йому належить, припинити чи обмежити своє право власності. Поширеним засобом здійснення власником своєї правомочності по розпорядженню є відчуження майна, що йому належить, під яким розуміється вчинення різного роду правочинів (продажу, дарування тощо) [12, с. 425]. Згідно зі ст. 14 ЛК громадяни і юридичні особи, які є приватними власниками лісів, мають право продавати або іншим шляхом відчужувати відповідно до закону земельну лісову ділянку. Норму можна тлумачити, як можливість приватних власників лісів продавати лісову земельну ділянку, міняти, дарувати її. Зі ст. 15 ЛК слідує, що приватні власники лісів мають право добровільно відмовитись від права власності на земельну лісову ділянку на користь держави або територіальної громади. На наш погляд, розпорядження земельної ділянки обмежується колом осіб, які мають право набути у власність земельну лісову ділянку. Тобто, відчуження земельної лісової ділянки може бути на користь громадян України або вітчизняних юридичних осіб, або держави, або територіальної громади. Відмова від права власності на земельну ділянку – це угода, яка за своєю суттю є даруванням, але може бути здійснена виключно на користь держави або територіальної громади.

Досліджуючи обмеження права приватної власності на ліси в Україні, слід звернути увагу і на вимоги Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності». Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначених цим Законом, мають право викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для таких суспільних потреб як ведення

лісового господарства. Отже, у разі виникнення загальнодержавного інтересу або інтересів територіальної громади, земельна лісова ділянка може бути викуплена у приватного власника [14].

Згідно зі ст. 23 ЛК щодо земельної лісової ділянки можливе встановлення лісового сервітуту. Лісовий сервітут – це право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою. Кожна земельна ділянка має свої переваги і свої недоліки. Останні можуть бути пов'язані з віддаленістю ділянки від доріг чи інших комунікацій, водних об'єктів тощо. Недоліки земельної ділянки можна усунути, якщо шляхом встановлення сервітуту, власник панівної земельної ділянки отримає можливість користуватись обслуговуючою земельною ділянкою. Установлення лісового сервітуту не веде до позбавлення власника земельної лісової ділянки, щодо якої встановлений лісовий сервітут, права володіння, користування та розпоряджання нею (ч. 4 ст. 23 ЛК). Однак, встановлення сервітуту *обмежує* права власника обслуговуючої земельної ділянки.

Висновки. Ліс є природним комплексом, який складається з наступних природних об'єктів: дерева, чагарники, трав'яна рослинність, тваринний світ, ґрунт, атмосферне повітря. Взаємодія лісу з ґрунтом, землею, тваринним світом проявляється в законодавчих актах. Згідно з положеннями Земельного кодексу та Лісового кодексу

існує така правова категорія як землі лісогосподарського призначення. Правовий режим земель лісогосподарського призначення визначається як нормами Лісового кодексу, так і нормами Земельного кодексу. Відповідно до ст. 37 Закону України «Про тваринний світ» проведення рубок головного користування, заготівля другорядних лісових матеріалів може здійснюватись за умови відсутності потенційної шкоди тваринному світу. Взаємозв'язок лісу з атмосферним повітрям не проявляється ні в нормах Лісового кодексу України, ні в нормах ЗУ «Про охорону атмосферного повітря».

Незважаючи на можливість набуття фізичними та юридичними особами права приватної власності на ліси, це право суттєво обмежене. За суб'єктом складом право приватної власності на ліси обмежене належністю до громадянства України та до аграрних виробників; за об'єктом складом – обмежене замкнутістю земельної ділянки, розміром земельної ділянки. За змістом право приватної власності на ліси найбільш обмежене щодо права користування. Також є обмеженням права приватної власності на ліси визнання на законодавчому рівні права органів виконавчої влади та місцевого самоврядування викупити у приватного власника земельну ділянку для ведення лісового господарства. Встановлення щодо земельної лісової ділянки лісового сервітуту, також є своєрідним обмеженням права приватної власності на ліс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2023).
2. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. Дата оновлення: 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Олійник В.С. Лісознавство : курс лекцій / В.С. Олійник, Р.М. Вітер. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 264 с.
4. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
5. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. Дата оновлення: 03.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
6. Рябець К.А. Екологічне право України: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
7. Непийвода В.П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку. Київ: НДІ приват. права і підприємництва, 2004. 339 с.
8. Юрчишин Н.Г. Поняття приватної власності на ліси в Україні: теоретичний та практичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. № 60. С. 529–535.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
10. Кізлов С.А. Обмеження права власності в суспільних інтересах. *Юридичний вісник*. 2018. №4. С. 95–99.
11. Кулинич П.Ф. Права на лісові земельні ділянки за новим Лісовим кодексом України. *Земельне право України*. 2006. №6. С. 15–26.
12. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
13. Пляцко У.М. Правова природа володіння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35 (2). Частина I. С. 11–14.
14. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. Дата оновлення: 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1559-17> (дата звернення: 07.11.2023).